

Holland
72
Festival

Amadeus kwartet

Den Haag – Diligentia
donderdag 22 juni 1972 – 20.15 uur
Amsterdam – Concertgebouw, Kleine Zaal
vrijdag 30 juni 1972 – 20.15 uur

Amsterdam – Concertgebouw, Kleine Zaal
zaterdag 24 juni 1972 – 20.15 uur
Rotterdam – De Doelen
maandag 26 juni 1972 – 20.15 uur

Den Haag – Diligentia
donderdag 29 juni 1972 – 20.15 uur

N.B. De concerten van 22 en 24 juni worden opgenomen door de NOS (radio)

Amadeus kwartet

Norbert Brainin, viool
Siegmond Nissel, viool
Peter Schidlof, altviool
Martin Lovett, violoncel

Wolfgang Amadeus Mozart
1756–1791

Béla Bartók
1881–1945

Wolfgang Amadeus Mozart

Wolfgang Amadeus Mozart

Béla Bartók

Wolfgang Amadeus Mozart

Programma 22/30 juni

Strijkkwartet in d kl.t., K.V. 421 (1783)
Allegro moderato
Andante
Menuetto : Allegretto
Allegretto ma non troppo

Strijkkwartet nr. 5 (1934)
Allegro
Adagio molto
Scherzo (alla bulgarese)
Andante
Finale (Allegro vivace)

Pauze

Strijkkwartet in G gr.t., K.V. 387 (1782)
Allegro vivace assai
Menuetto : Allegretto
Andante cantabile
Molto allegro

Programma 24/26 juni

Strijkkwartet in A gr.t., K.V. 464 (1785)
Allegro
Menuetto
Andante
Allegro non troppo

Strijkkwartet nr. 4 (1928)
Allegro
Prestissimo con sordino
Non troppo lento
Allegretto pizzicato
Allegro molto

Pauze

Strijkkwartet in Es gr.t., K.V. 428
(1783)
Allegro ma non troppo
Andante con moto
Menuetto : Allegretto
Allegro vivace

Programma 29 juni

Wolfgang Amadeus Mozart Strijkkwartet in Bes gr.t., K.V. 458
(1784)
'Jachtkwartet'
Allegro vivace assai
Menuetto : Moderato
Adagio
Allegro assai

Béla Bartók Strijkkwartet nr. 6 (1939)
Mesto – Vivace
Mesto – Marcia
Mesto – Burletta
Mesto

Pauze

Wolfgang Amadeus Mozart Strijkkwartet in C gr.t., K.V. 465 (1785)
'Dissonantenkwartet'
Adagio – Allegro
Andante cantabile
Menuetto : Allegretto
Allegro molto

Toelichting

Mozart: Strijkkwartet K.V. 421 en K.V. 387

De zes kwartetten die Mozart in de jaren 1782–1785 componeerde, vormen in meer dan één opzicht een uniek monument in de muziekliteratuur. Mozart publiceerde ze met een in het Italiaans gestelde opdracht aan Haydn. Dat was op zichzelf al iets bijzonders: gewoonlijk immers droeg men composities op aan een vorstelijk persoon die daar dan veelal een bepaald soort remuneratie tegenover stelde. Mozart had in materiële zin van Haydn niets te verwachten en de opdracht was dan ook niets anders dan een bewijs van verering en vriendschap. Mozart had vóór hij aan deze reeks begon, 13 strijkkwartetten gecomponeerd, Haydn 42. Daarvan was de laatste groep van 6 (op. 33) voor Mozart van bijzonder belang, omdat hierin voor het eerst de volledige onafhankelijkheid van de vier instrumenten (d.w.z. wat wij nu noemen: de zuivere kamermuziekstijl) verwezenlijkt was. En in dezelfde periode maakte Mozart kennis met de wereld van Handel en Bach. Deze dubbele confrontatie bracht een crisis in Mozarts compositorische ontwikkeling teweeg. Een componist met zijn 'superieur talent' (het woord is van hemzelf) kon het zich nu eenmaal niet veroorloven met een boog om de problemen heen te lopen. Het is dan ook geen wonder dat juist uit deze tijd een opmerkelijk aantal ontwerpen en fragmentarische composities dateert.

Maar toen hij eenmaal ontdekt had hoe de synthese tussen deze voor hem nieuwe compositie-principes met alles wat hij door studie en ervaring (Leopold Mozart, Joh. Chr. Bach, Gluck) verworven had, bereikt kon worden, ontstonden op vrijwel elk gebied werken, die alles wat door anderen (behalve Haydn) gecomponeerd werd, in de schaduw stelden.

Het op 31 december 1782 voltooide kwartet in G (K.V. 387) is kenmerkend voor de situatie die we hierboven geschetst hebben. De zelfstandigheid van de vier instrumenten is volmaakt gerealiseerd; het muzikale discours berust op een motivische verwantschap die over de vier delen heen reikt; het contrapunt krijgt in de finale een dusdanige betekenis, dat dit werk in de strijkkwartetliteratuur eenzelfde plaats kan worden toegekend als de Jupiter-symfonie in de orkestmuziek.

Mozart: Strijkkwartet K.V. 464 en K.V. 428

Het is niet zonder betekenis dat Beethoven de finale van het kwartet in A gr.t. (K.V. 464) in partituur gebracht heeft (partituren waren toen in de regel niet in omloop): hij moet diep getroffen zijn geweest door de formidabele compositietechniek die Mozart hier openbaarde en die in zijn eigen strijkkwartet op. 18 nr. 5 (eveneens in A) duidelijke sporen heeft nagelaten. Het zou ver buiten het bestek van een programmatoelichting gaan, indien wij zouden trachten aan te tonen uit welk een minimum aan muzikale motieven dit kwartet is opgebouwd. Op een paar bijzonderheden moge niettemin gewezen worden: op de uitvoerige coda van het eerste deel, waar de hoorder telkens weer het gevoel heeft voor de afsluiting te staan, die echter telkens weer uitgesteld wordt; en op de coda van het Andante, die gedragen wordt door het pauke-achtige motief, dat de zesde variatie kenmerkte.

Het kwartet in A werd voltooid op 10 januari 1785; dat in Es, K.V. 428, werd vermoedelijk in de zomer van 1783 gecomponeerd. Het plaatst ons voor nauwelijks minder verrassingen dan dat in A, maar ze zijn van andere aard. Ook hier moeten we ons beperken tot het releveren van enkele bijzonderheden. Men zou eens moeten proberen de 'melodie' waarmee de eerste viool het Andante inzet afzonderlijk te spelen: er zou van onze voorstelling van de 'melodicus' Mozart niet veel overblijven: wat er 'leeft' in dit thematische gegeven, wordt voor het overgrote deel bepaald door het harmonische, ritmische en dynamische tegen spel van de drie andere instrumenten. Het trio van het menuet bevat weer een soort 'hommage' aan Haydn door middel van een harmonisch om-de-tuin-leiden: men denkt met 'minore' te doen te hebben, maar c klein ontpopt zich als een omweg naar Bes groot.

Bartók: Vierde strijkkwartet

Het vierde strijkkwartet bestaat evenals het vijfde uit vijf delen, waarvan de volgorde een zekere symmetrie vertoont. Het derde deel is een grotendeels recitativisch langzaam stuk, met sterke reminiscenties aan de Hongaarse boerenmuziek (het is als het ware de strijkersvariant van het 'Nachtstuk' uit de piano-suite 'In de open lucht'). Daaromheen groeperen zich twee maal twee snelle delen. De delen 2 en 4 hebben scherzo-karakter; het hoofdthema van 4 is een diatonische variant van het chromatische beginthema van 2. Dit procédé vindt men ook in andere werken van Bartók, b.v. in de 'Muziek voor snaarinstrumenten, slagwerk en celesta'. Ook tussen het eerste en het laatste deel bestaat een duidelijke thematische verwantschap. In de schrijfwijze frappeert de voorliefde voor kleine intervallen in de samenklank, die ook het derde kwartet kenmerkte; maar de extreme concentratie – het derde kwartet bestaat uit slechts twee delen – heeft hier plaats gemaakt voor een bredere conceptie.

Mozart: Strijkkwartet K.V. 458 en K.V. 465

De twee strijkkwartetten die op het laatste programma staan, hebben sinds lange tijd een bijnaam: 'Jachtkwartet' (K.V. 458) en 'Dissonantenkwartet' (K.V. 465). Zoals gewoonlijk, zijn deze bijnamen nauwelijks zinvol. Het kwartet in Bes begint met een levendig stuk in 6/8 maat; het hoofdthema zet in met een dalend drieklank-motief – dat was voor onze voorouders blijkbaar genoeg om een associatie met 'jachtstukken' te construeren. Voor de hedendaagse luisteraar is er al na enkele maten geen enkele aanleiding meer om aan jacht te denken en ook de overige delen – een metrisch nogal ongewoon gestructureerd menuet, een adagio met een ongehoorde spankracht en een finale die een wel zeer openlijke hulde aan Haydn is – geven ons daartoe geen enkele aanwijzing.

Leopold Mozart schreef over de drie kwartetten die in 1784 en 1785 geschreven werden (K.V. 458, 464 en 465): 'sie sind zwar ein bisschen leichter, aber vor-trefflich componirt'. Met 'lichter' zal hij zeker niet bedoeld hebben 'gemakke-lijker te spelen'; voorzover hij ermee bedoelde 'in een lichtere stijl', dan zou het alleen kloppen voor K.V. 458, zeker niet voor K.V. 465. Dit laatste heeft juist een grote diepgang, waardoor het een waardig pendant vormt van het eerste kwartet (K.V. 387). Het is het enige met een langzame inleiding en het is juist de onge-wone harmonische structuur van die inleiding, die de naam 'Dissonanten-kwartet' heeft doen ontstaan. De grond-drieklank van de hoofdtoonsoort – c-e-g – komt in de 22 maten van de inleiding slechts eenmaal voor en dan nog voorbijgaand, ongeaccentueerd. (Jacques Chailley heeft aan deze zoekende inleiding zelfs een maçonnieke uitleg gegeven; Mozart was op 14 december 1784 opgenomen in een vrijmetselaarsloge).

Bartók: Zesde strijkkwartet

Het zesde strijkkwartet van Bartók wijkt sterk af van al zijn andere kwartetten en het zet met name de lijn die het vierde en het vijfde volgen, niet voort. De gecompliceerde schrijfwijze van deze twee werken heeft plaats gemaakt voor een doorzichtiger, soberder textuur; de relatie met de volksmuziek is nauwelijks meer aanwijsbaar. De opbouw is ook ongewoon: drie van de vier delen worden ingeleid door een 'mesto' ('treurig'), het laatste deel blijft 'mesto' van begin tot eind. In het eerste deel volgt op dit mesto een Vivace, in het tweede een Marcia, in het derde een Burletta. Het lijkt alsof alle pogingen, het gebied van het 'mesto' te verlaten tot mislukken gedoemd zijn. Hoewel men uiterst voorzichtig dient te zijn met het 'interpreteren' van Bartóks muziek, is het in dit geval toch wel opmerkelijk dat dit kwartet geschreven werd in augustus-november 1939. Het was het laatste werk dat Bartók in het ontredde Europa voltooide; in oktober 1940 verliet hij ons werelddeel voorgoed.

Marius Flothuis

N.B. In de tempo-aanduidingen van de zes kwartetten van Mozart zijn enige verschillen tussen het manuscript en de eerste, door Mozart zelf verzorgde editie. In deze programma's hebben wij ons steeds aan die van de eerste uitgave ge-houden.